

УДК 349.2

І. П. Жигалкін
кандидат юридичних наук,
суддя господарського суду Харківської області

ПРИНЦИПИ ПРАВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ НАРИС НА ПРИКЛАДІ ТРУДОВОГО ПРАВА

Актуальність соціально-економічних і політико-правових проблем розвитку України, як ніколи, загострила ситуацію, пов'язану з реформуванням правового забезпечення соціально-трудова відносини. Такий стан об'єктивно зумовлює науково-теоретичну та політико-прагматичну значимість проблеми. Здійснити таку роботу без визначення базових принципів трудового права неможливо. Це – один із аспектів проблеми. Її зворотний бік пов'язаний із відсутністю фундаментальних теоретичних напрацювань у науці із цієї проблеми, які враховували б специфіку перехідної стадії суспільного розвитку. Тому, формулюючи проблему щодо визначення базових принципів трудового права, виходитимемо з того, що існує певна теоретична модель, апробована в демократичних країнах, де ці принципи давно й ефективно реалізуються. Проте водночас урахуватимемо особливості України, яка переживає стадію трансформаційного розвитку, що характеризується як нестабільністю базових структур суспільно-економічних відносин, так і незавершеним і суперечливим законодавством у царині праці.

Метою статті є трактування категорії «принципи трудового права», аналіз її змістового наповнення та співвідношення з іншими юридичними категоріями.

Точність і ясність юридичних формулювань, їх адекватне мовне втілення, правильне й однакове вживання правової термінології багато в чому визначають ефективність законодавства, сприяючи повноцінному захисту прав окремих громадян, юридичних осіб, суспільства й держави. Зрозуміло, що право здатне встановлювати певні орієнтири лише в тому випадку, коли воно саме є зрозумілим.

За сферою застосування юридична мова ділиться так:

а) теоретична мова (мова юридичних теорій, мова юридичних законів);

б) емпірична мова (прикладна мова), тобто мова правового аналізу, правозастосування, мова тлумачення тощо [1, с. 147].

Понятійно-термінологічний апарат – це своєрідний феномен, який визначає культурний аспект правотворчого процесу, його практичну орієнтацію. Термінології в юридичній мові належить особлива роль: вона є первинним матеріалом вираження волі суб'єкта права, початковою ланкою побудови юридичного тексту. В основі правничих термінів лежать поняття, які склалися в процесі розвитку правової чи соціальної системи. Понят-

тя й терміни зумовлюють початок логіко-семантичного життя будь-якого юридичного припису, правової норми. При цьому не варто ототожнювати юридичний термін і правове поняття. Юридичне поняття – це категорія, яка визначає змістову сторону права, що ж до терміна, то він належить до форми права.

Уживання того чи іншого терміна передбачає розуміння його дефініції. Дефініція пояснює понятійний зміст терміна та закріплює результати аналізу поняття, що позначається, і його місце серед інших понять галузі. Термін потребує для встановлення власного значення побудови дефініції. Мета останньої полягає в такому визначенні поняття, при якому буде забезпечено реалізацію права.

П.М. Балтаджи аргументує, що під час підготовки правових дефініцій потрібно дотримуватись основних правил:

– дефініція повинна чітко, ясно й разом із тим адекватно передавати зміст того чи іншого поняття;

– обсяг визначення має відповідати поняттю, яке передає відповідний термін, дефініція не повинна бути занадто громіздкою або, навпаки, скороченим формулюванням. Оптимальною формою дефініції можна вважати визначення у вигляді одного речення;

– мова формулювань має бути зрозумілою, однозначною, не обтяженою складними термінами та висловами, такою, що відповідає правилам і нормам мови, є лінгвістично правильною й не передбачає додаткових уточнень і роз'яснень;

– варто уникати тавтології – термінологічних повторів;

– дефініція не може бути сформульована у формі заперечень;

– для визначення поняття достатньо використовувати його індивідуальні, ключові ознаки, це дасть змогу уникнути ускладнень, об'ємності й перевантаженості змісту, забезпечить його адекватне розуміння;

– визначення має розкривати поняття як елемент понятійної системи, потрібно дотримуватись підпорядкованості понять, обов'язковим є логічно-последовний зв'язок між ними;

– визначення не повинне мати характер залежності: одне поняття пояснюється через інше, яке, у свою чергу, визначається першим;

– важливим орієнтиром у процесі формулювання визначення мають бути дефініції відповідного терміна, які закріплено в інших правових ак-

тах. Це потребує відповідного володіння правовою базою, уміння працювати з текстом, відповідно, й певного рівня професійності [2, с. 66, 67].

У трудовому праві необхідність розробки чітких і зрозумілих дефініцій справді є очевидна, адже самі правові норми у сфері праці, як правило, не дають чіткого уявлення про коло правозастосовних суб'єктів і їхню компетенцію, не регламентують правозастосовну процедуру та її оформлення, що, природно, призводить до невиправданого «різнобою» у правозастосуванні. С.Ю. Головіна констатує, що відсутність визначення поняття надає можливість маніпулювати значеннями, формує неправильні погляди, зумовлює прийняття помилкових рішень не тільки учасниками трудових правовідносин, а й професійними правозастосовувачами [3, с. 655]. За вельми влучним зауваженням учених-трудовиків С.П. Мавріна і Є.Б. Хохлова, «Ми не маємо усталеного понятійного апарату та відчуваємо явне тяжіння до створення юридичних конструкцій, зміст яких деколи достатньо важко усвідомити» [4, с. 45]. «В ієрархії завдань, що поставлені на сьогоднішній день перед наукою трудового права, одне з першочергових місць займає формування понятійного апарату галузі. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку з перспективою прийняття нового Трудового кодексу України. Чинний КЗпП, на жаль, не відрізняється достатніми термінологічними розробками. Одним із пояснень цього є невідповідність окремих положень Кодексу сучасним доктринальним дослідженням», – справедливо наголошують І.О. Лосиця, С.М. Прилипко, Д.В. Трубіцин та О.М. Ярошенко [5, с. 23].

Численні запитання виникають щодо трактування категорії «принципи трудового права», її змістового наповнення і співвідношення з іншими юридичними категоріями відповідної юридичної галузі. Існування різноманітних наукових концепцій щодо правової природи й змісту принципів права Т.З. Гарасимів пояснював багатоаспектністю цієї категорії та різними методологічними підходами науковців до поняття права, зокрема щодо первинності права і його принципів [6, с. 11].

Принципи – це складне соціальне і правове явище, корені якого сягають ще часів античності. Уперше слово «принцип» (від латинського *principium* – основа, начало) зустрічається в знаменитому трактаті з етики Аристотеля «Нікомахова етика» [7]. Мислитель під принципами розумів основні начала природи. Комбінуючи їх попарно, він наділяв ними «первинну матерію», яка є суб'єктом усіх змін, початком усіх речей. Крім того, принципи розглядаються як основні засади, теоретичні положення, на яких базується вся структура наукового знання. У зв'язку з цим загальні та надзвичайно важливі закони нерідко

називають науковими принципами, що відображені у формі гіпотез, теорій, концепцій тощо.

Принципи – це продукт людської діяльності, результатом якої вони виступають та інтереси якої задовольняють. Принципи є соціальними явищами як за джерелом виникнення, так і за змістом. Їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку, і тому в них відображаються закономірності суспільного життя.

В основі кожного принципу права лежить певна ідея. Спочатку принцип є ідеєю, що виникає лише спорадично як мрії окремих розумів чи як легкий відтінок інших форм духовності; поволі вона втілюється в соціальних практиках, поступово набуваючи визнання й вимагаючи реформ чинного порядку; загальні ж ідеї є рушійною силою, що веде суспільство від одного стану до іншого; принцип стає важливою складовою суспільної культури, втілюється в системі вимог (імперативів) і, врешті-решт (часто-густо в поєднанні з іншими ідеями), змінює обличчя певної цивілізації.

У юридичній науці предметом дослідження, як правило, є принципи права. Генезис їх виникнення простежується через призму відправних ідей, які лежать в основі цивілізації того чи іншого культурно-історичного типу. У міру розвитку суспільства одні ідеї переростають себе, інші з появою нових зникають. Основоположні ідеї, що висловлюють загальні й фундаментальні закономірності суспільного життя людей, які були вироблені суспільством свідомо чи спонтанно в процесі його повсякденної, нормальної життєдіяльності й надалі забезпечені державою, котра з розрахунку своїх потреб надала їм владно-офіційного характеру, дають змогу встановити такий порядок наявної системи суспільних відносин, який найбільшою мірою сприяє її зміцненню та розвитку. Включаючи різні вимоги, вони визначають основні напрями державно-правового регулювання і сприяють стабільному й ефективному функціонуванню держави та всього суспільства.

Л.С. Явич принципи права пропонує розглядати як такі начала, відправні ідеї його буття, що втілюють найважливіші закономірності та устої цієї суспільно-економічної формації, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головний зміст, характеризуються універсальністю, найбільшою імперативністю й загальною значимістю [8, с. 11]. І. Сабо висловлює міркування, що основні принципи права мають немовби подвійний характер: з одного боку, вони реально відображають в узагальненій формі дійсно існуючі риси позитивного права, з іншого – це вимоги, іманентно властиві цьому типові права, його виникненню й застосуванню [9, с. 71, 72]. Тобто, принципи права є, так би мовити, «єдиною ланкою», «мостином» між основними закономірностями розвитку та функціонування суспільства і правової систе-

ми, адже саме завдяки їм система адаптується до інтересів і потреб людини й суспільства.

Принципам права притаманні як ознаки, що властиві праву загалом як регулятору суспільних відносин (нормативність; об'єктивна зумовленість; фіксація в зовнішніх формах права; забезпеченість), так і власні ознаки принципів права, що відображають їхню специфіку як особливої юридичної категорії (засадничість, концентрованість, високий ступінь абстрагування, внутрішня єдність, стабільність, примат щодо норм права, зворотна дія в часі) [10, с. 67].

Принципи трудового права функціонують як система, що характеризується такими ознаками:

- її компоненти знаходяться в об'єднаному стані;
- вона утворює єдність унаслідок структурної упорядкованості її компонентів, що визначає їх функціональну залежність і взаємодію;
- вона має власні властивості, що не зводяться до суми властивостей її компонентів;
- вона відчуває вплив зовнішнього середовища;
- вона має відносну сталість із одночасною можливістю змін властивостей її компонентів і їх зв'язків;
- її притаманна відносна автономність функціонування.

Література

1. Дел'єнз Ж. Логика смысла : [моногр.] / Ж. Дел'єнз. – М. : Наука, 1995. – 300 с.
2. Балтаджи П.М. Юридична мова правозастосовних актів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / П.М. Балтаджи ; ІДП ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2008. – 205 с.
3. Головина С.Ю. Проблемы формулирования дефиниций в трудовом законодательстве России / С.Ю. Головина // Законодательная дефиниция: логико-гносеологические, политико-юридические, морально-психологические и практические проблемы : матер. Междунар. «круглого стола» (г. Черновцы, 21–23 сентября 2006 г.) / под ред. В.М. Баранова, П.С. Пацуркивского, Г.О. Матюшкина. – Черновцы, 2006. – С. 651–669.
4. Маврин С.П. О кодификации трудового законодательства России / С.П. Маврин, Е. Б. Хохлов // Гос-во и право. – 1996. – № 6. – С. 42–47.
5. Лосиця І.О. Проблеми правового регулювання відсторонення працівників від роботи за законодавством України : [моногр.] / [І.О. Лосиця, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко та ін.]. – Х. : ФІНН, 2011. – 224 с.
6. Гарасимів Т.З. Принципи права соціального забезпечення України : [навч. посіб.] / Т.З. Гарасимів. – Дрогобич : Відродження, 2002. – 128 с.
7. Аристотель. Сочинения : в 4-х т. / Аристотель ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1984. – Т. 4. – 1984. – 830 с.

8. Явич Л.С. Право развитого социалистического общества (сущность и принципы) : [моногр.] / Л.С. Явич. – М. : Юрид. лит., 1978. – 224 с.

9. Сабо И. Социалистическое право : [моногр.] / И. Сабо. – М. : Прогресс, 1964. – 396 с.

10. Фулей Т.І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Т.І. Фулей ; Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2003. – 253 с.

Анотація

Жигалкін І. П. Принципи права: теоретичний нарис на прикладі трудового права. – Стаття.

У статті доведено необхідність розробки чітких і зрозумілих дефініцій у трудовому праві, адже самі правові норми у сфері праці, як правило, не дають чіткого уявлення про коло правозастосовних суб'єктів і їхню компетенцію, не регламентують правозастосовну процедуру та її оформлення, що, на думку автора, призводить до не виправданого різного правозастосування. Зауважено, що принципи трудового права функціонують як цілісна система, яка характеризується наведеними автором ознаками.

Ключові слова: принципи права, принципи трудового права, дефініція, концепція, праця, правові норми.

Аннотация

Жигалкин И. П. Принципы права: теоретический очерк на примере трудового права. – Статья.

В статье доказана необходимость разработки четких и понятных определений в трудовом праве, так как сами правовые нормы в сфере труда, как правило, не дают четкого представления о круге правоприменительных субъектов и их компетенции, не регламентируют правоприменительную процедуру и ее оформление, что, по мнению автора, приводит к неоправданно неодинаковому правоприменению. Замечено, что принципы трудового права функционируют как целостная система, которая характеризуется приведенными автором признаками.

Ключевые слова: принципы права, принципы трудового права, дефиниция, концепция, труд, правовые нормы.

Summary

Zhigalkin I. P. Principles of law: theoretical review in the case of labor law. – Article.

In the article the author proved the need to develop clear and understandable definitions in labor law, because the legal provisions in labor field usually doesn't give the clear perspective about the range of enforcement subjects and their competence; doesn't regulate the enforcement process and its execution. All this leads to unjustified unequal law enforcement. The author noted that the principles of labor law function as a complete system with abovementioned features.

Key words: law principles, principles of labor law, definition, concept, labor, legal provisions.